

УДК 316.62

Коробка Лариса Миколаївна,
канд. психол. наук, с.н.с.,
завідувач лабораторії психології мас і спільнот
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9306-0624
larisakorobka@gmail.com

СТИГМАТИЗАЦІЯ ОСІБ ІЗ COVID-19 В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження визначається необхідністю поглиблення соціально-психологічних уявлень про процеси стигматизації в умовах поширення пандемії COVID-19 та пошуку ефективних соціально-психологічних технологій запобігання стигматизації, додання упереджень, підвищення толерантності населення та психологічної підтримки вразливих осіб, груп, меншин у різних суспільних середовищах.

Метою статті є аналіз проблеми стигматизації осіб із COVID-19 на тлі поширення пандемії коронавірусу, та визначення основних напрямів соціально-психологічної роботи із запобігання стигматизації. Показано, що стигматизація на тлі поширення COVID-19 зумовлюється браком інформації про цю хворобу, внаслідок чого у людей виникають страхи і тривоги перед невідомим та неконтрольованим, що призводить до різноманітних конспірологічних пояснень причин виникнення і розповсюдження цієї хвороби. Такі пояснення спотворюють реальний стан справ, а їхнє поширення негативно впливає на настрої та поведінку людей, спричиняє виникнення упереджень і стигматизації, негативно впливає на соціальну згуртованість, як одну з умов ефективності боротьби із цією хворобою.

Представлено **результати** дослідження обізнаності людей про існуючі в суспільстві упередження відносно осіб із COVID-19, згоди з цими упередженнями та застосування їх до себе, як основи стигматизації та самостигматизації. Показано, що страхи і переживання, пов'язані з коронавірусною хворобою, призводять до виникнення упереджень, які в свою чергу виконують функцію раціоналізації, виправдання негативних почуттів і негативного поводження з особами, які стигматизуються. Хоча в основі цих упереджень лежать сильні негативні емоції, вони водночас є скоріше завуальованими, прихованими, адже відкрите їх вираження все ж є соціально неприйнятним.

Перспективи практичного застосування результатів дослідження пов'язані із розробкою соціально-психологічних засобів привернення уваги спільноти до проблеми стигматизації, через науково-обґрунтоване соціально-психологічне інформування, виявлення та послаблення упереджень щодо певних стигматизовуваних груп, посилення індивідуальної і колективної рефлексивності та підвищення толерантності в суспільстві.

Ключові слова: стигма, стигматизація, пандемія COVID-19, упередження, толерантність, напрямки роботи, запобігання стигматизації, послаблення упереджень.

Korobka Larysa
PhD in Psychology, Associate Professor, senior research associate,
Head of the Laboratory of Masses and Communities Psychology
Institute for Social and Political Psychology
the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-9306-0624
larisakorobka@gmail.com

STIGMATIZATION OF PERSONS WITH COVID-19 IN THE CONDITIONS OF THE SPREAD OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC: SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT

The relevance of the study is determined by the need to deepen socio-psychological understanding of stigma in the context of the COVID-19 pandemic and search for effective socio-psychological technologies to prevent stigma, overcome prejudice, increase tolerance and psychological support for vulnerable people, groups and minorities in different societies.

The aim of the article is to analyze the problem of stigmatization of people with COVID-19 against the background of the spread of the coronavirus pandemic, and to identify the main areas of socio-psychological work to prevent stigma. It has been shown that the stigma associated with the spread of COVID-19 is caused by a lack of information about the disease, resulting in fears and anxieties about the unknown and the uncontrolled, leading to various conspiratorial explanations for the disease and its spread. Such explanations distort the real state of affairs, and their spread negatively affects the mood and behavior of people, causes prejudice and stigma, negatively affects social cohesion, as one of the conditions for effective control of the disease.

The results of the study of people's awareness of existing prejudices against people with COVID-19, agreement with these prejudices and their application to themselves as a basis for stigmatization and self-stigmatization are presented. Fear and anxiety associated with coronavirus disease have been shown to lead to prejudice, which in turn serves to rationalize, justify negative feelings, and treat stigmatized individuals. Although these prejudices are based on strong negative emotions, they are at the same time rather veiled, hidden, because their open expression is still socially unacceptable.

Prospects for the practical application of research results are related to the development of socio-psychological means of drawing community attention to the problem of stigmatization, through science-based socio-psychological information, identifying and weakening prejudices against certain stigmatized groups, strengthening individual and collective reflexivity and tolerance.

Keywords: stigma, stigmatization, COVID-19 pandemic, prejudice, tolerance, directions of work, stigmatization prevention, lowering prejudices.

Постановка проблеми. В сучасному українському суспільстві спостерігається підвищення соціального напруження, яке спричинено наявною загрозою COVID-19 здоров'ю та благополуччю людей. Виникнення нового захворювання COVID-19 та стрімке поширення пандемії коронавірусу спричинило виникнення тривоги і страху, породження шкідливих стереотипів і упереджень серед населення, стигматизації осіб, у яких виявили захворювання та їх близького оточення, представників певних етнічних груп, а також людей, яких підозрюють у контакті з носіями цієї інфекції.

Виникнення негативної асоціації того чи іншого захворювання з певною особою або групою осіб із загальними характеристиками визначається як соціальна стигматизація в питаннях здоров'я. Стигма виступає як надзвичайно впливовий соціальний ярлик, який примушує ставитися до людини тільки як до носія небажаної якості; як ознака зневаги чи недовіри, яка відділяє людину від інших; соціальний атрибут, який дискредитує людину або групу та тягне за собою знецінення особистості.

Всесвітня організація охорони здоров'я в своєму звіті від 24.02.2020 акцентувала увагу на небезпеці, яку спричиняють упередження і стигматизація певних груп населення на тлі спалаху коронавірусу, що може спонукати людей приховувати хворобу, щоб уникнути дискримінації, запізно звертатися за медичною допомогою тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження проблеми стигматизації та соціально-психологічних засобів дестигматизації, спрямованих на підвищення толерантності до інакшості та психологічну підтримку осіб, які зазнають стигматизації, постали теоретичні положення щодо проблеми «стигми» та «стигматизації» (Бовина, 2013; Haghghat, 2001 та ін.), типів стигми, її компонентів та рівнів (Корріган, 2013; Смирнова, 2005); толерантності (Асмолов, 2002; Солдатова, 2003 та ін.), а також дослідження українських науковців, що відображають соціально-психологічні проблеми, які виникли в період пандемії COVID-19 та підходи до їх вирішення (Дроздов & Дроздова, 2020; Зімовін, 2020; Найдьонова, 2020; Слюсаревський, 2020; Титаренко, 2020; Ткалич, 2020 та ін.).

Аналіз сучасних українських досліджень свідчить про актуальність соціально-психологічних проблем, які виникли в період пандемії COVID-19, та розробки підходів до їхнього вирішення. Так дослідження О. Дроздова, М. Дроздової було спрямовано на виявлення *специфіки складових масової свідомості* громадян України в умовах пандемії коронавірусу (Дроздов & Дроздова, 2020, с. 75-78). Авторами зроблено висновок, що пандемія коронавірусу може вважатися специфічною (екстремальною)

квазіекспериментальною ситуацією, яка суттєво вплинула на масову свідомість громадян України – позначившись на громадській думці та масових настроях українців, епідемія призвела до формування та поширення певних соціальних настанов і уявлень, частина з яких була статево зумовленою, а інша – спільною для чоловіків і жінок. Дослідження; О. Зімовіна спрямовувалось на визначення *способів переживання тривоги* в умовах пандемії Covid-19 (Зімовін, 2020, с. 91-96), за його результатами описано такі способи *переживання тривоги*, як використання ситуації та активні дії в ній, деконструкція «загрози», прогнозування, скидання напруги при недостатній підтримці, самозаспокоєння, переживання страху. Дослідження *динаміки психоемоційних станів* особистості під час карантину з приводу Covid-19, здійснене М.Ткалич і Л. В. Мисів, спрямовано на виявлення того, що саме спричиняє негативні стани та поглиблює їх, а що, навпаки, виступає підтримкою в цей непростий час. Авторами встановлено, що серед вагомих чинників, які позитивно впливають на психоемоційні стани опинилися – атмосфера в сім'ї (спокійні доброзичливі стосунки), можливість працювати (збереження роботи та робочого місця), інтернальний локус контролю особистості (Ткалич & Мисів, 2020, с.54-56).

За результатами дослідження *особистісного повсякдення* з його новою сталістю і плинністю, яке спрямовувалося на виявлення того, для кого повсякденність в умовах карантину стала несподіваною і непередбачуваною, для кого складною, тривожною і нудною, а хто взагалі не помітив ніяких суттєвих змін у власному житті, Т. Титаренко було встановлено, що повсякденне життя трьох чвертей респондентів обох статей, за даними наративного аналізу, зазнало суттєвих змін. І лише одна чверть авторів власних життєвих історій, зазначає автор підкреслює не якісну динаміку, а сталість своїх буднів, їхню константність по відношенню до передпандемічного періоду та свідчить про активну роботу цілих бастионів психологічних захистів, про неготовність дивитися правді у вічі, а, можливо, про суто формальний підхід до дослідження, про небажання рефлексувати з приводу власного життя та інших (Титаренко, 2020, с.7-11).

Слід звернути особливу увагу на те, що під час спалахів інфекційних захворювань відбувається вибухове зростання недостовірної інформації, тоді як отримання достовірної і корисної інформації в умовах інформаційного шуму утруднюється. Таке явище ВООЗ названо «інфодемією» та зазначено, що «інфодемія» дезінформації та чуток поширюється швидше ніж коронавірусна інфекція та підсилює її негативні наслідки, зокрема шляхом стигматизації та дискримінації людей із зон спалаху інфекції (Соціальна стигма..., 2020). Підживлюючим середовищем для цього є хибні уявлення про цю хворобу, чулки і дезінформація, які перешкоджають боротьбі із її поширенням. Досліджуючи явище «інфодемії», Л. Найдьонова до *основних найбільш поширених медіапсихологічних феноменів карантинного життя*, відносить такі, як тривожний інформаційний вир, пресищеність медіапотоками, поляризація і консервація негативного спілкування. Соціально-психологічний аналіз цих феноменів дав підстави автору висувати, що до медіакультури особистості мають крім медіаграмотності включатися і рефлексивні, смислові здатності зберігати психологічне благополуччя через керування своїми медіапрактиками так, щоб перетворювати їх на ресурси покращення свого здоров'я (Найдьонова, 2020, с.6-9)

Аналіз досліджень науковців, а також аналіз ситуацій пов'язаних із коронавірусом які виникали в різних населених пунктах нашої країни (Нові Санжари, Чернівці, міста Львівщини, Тернопільщини та ін.) щодо людей, які захворіли на коронавірус та прояву упередженого ставлення до них, особливо в перші місяці поширення хвороби; аналіз інтерв'ю та публікацій в засобах масової інформації низки провідних науковців О.Асмолова (2020), В. Васютинського (2020), Є. Головахи (2020) та ін.; психотерапевтів (О. Романчука, С. Ройз, О.Чабана), а також досвід психологів-

практиків (А. Голоти, Ю. Гундертайло, І. Губеладзе, О. Плетки та ін.) із надання психологічної підтримки і допомоги населенню під час пандемії COVID-19 в рамках волонтерського проєкту «Онлайн-коло», який стартував 25 березня 2020 року на базі Навчально-практичного центру психологічних інновацій Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, ґрунтовно проаналізований у публікації директора Інституту М. Слюсаревського (Слюсаревський, 2020), дає підстави говорити про існування певних упереджень, стереотипів, забобонів серед населення щодо осіб, які захворіли чи перехворіли на коронавірус та їхнього оточення – тобто їхньої стигматизації, а також виникнення переживань і страхів у людей стати об'єктом стигматизації та самостигматизації, пов'язаної із цим захворюванням.

Мета дослідження: виявити існування упереджень щодо осіб із COVID-19, як основи їхньої стигматизації на тлі спалаху коронавірусу, та визначити основні напрямки соціально-психологічної роботи із запобігання стигматизації, долання упереджень та підвищення толерантності населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стигматизація, як негативне виділення індивіда або соціальної групи за будь-якою ознакою з наступним стереотипним набором соціальних реакцій на них, як зазначають дослідники є небезпечною як для окремих осіб, так і для соціального простору, адже не тільки загрожує суспільній моралі та гуманним соціальним установам, але є також детермінантою напруження в середині цього простору (Доній, 2016).

Ми розглядаємо стигматизацію як складний і неоднорідний феномен, що має зміст, розгортається в часі, проявляється у ситуаціях соціальної взаємодії; визначається і як процес необґрунтованого приписування («приклеювання» стигми) людині чи групі людей тих чи інших негативних соціальних якостей, виходячи з наявності у неї/них певних особливостей, і як стан стигматизованості, тобто як такий, що виражає одночасно сам процес, його причину, результат і його наслідок (Коробка, 2020).

Явище стигматизації, як свідчать дослідження, нерозривно пов'язане з упередженнями, які можуть виступати і в якості передумов стигматизації, і в якості її результату (Смирнова, 2005). Упередження виконують функцію раціоналізації, виправдання негативних почуттів і негативної поведінки до стигматизовуваних осіб або груп. Поширені в тому чи іншому соціальному середовищі упередження і забобони зумовлюють те, які якості об'єкта виступатимуть передумовами стигматизації.

Стигматизація на тлі поширення COVID-19 зумовлюється тим, що про цю хворобу відомо мало, є багато незрозумілих і спірних питань щодо її виникнення і протікання, відповідно у людей виникає страх і тривога перед невідомим та неконтрольованим, що призводить до різноманітних конспірологічних пояснень, за якими причини виникнення і розповсюдження цієї хвороби вбачаються в підступних намірах, змові певних осіб, груп тощо. Зрозуміло, що такі пояснення спотворюють реальний стан справ, а їхнє поширення негативно впливає на настрої людей та їхню поведінку.

Такий стан речей провокує появу негативних стереотипів, поширення упередженості щодо осіб, у яких виявили захворювання та їхнього близького оточення, їхню стигматизацію та дискримінацію. Також відомо, що страхи, пов'язані з інфекційними хворобами, перешкоджають ефективній боротьбі з ними, а стигма і стигматизація негативно впливають на соціальну згуртованість, як однієї з умов ефективності такої боротьби. Зазначене виявляється особливо актуальним перед викликами, які сьогодні постали перед людством на тлі поширення коронавірусу.

Методика та організація дослідження. В рамках дослідної роботи за темою «Технології соціально-психологічної підтримки стигматизовуваних меншин», яку виконують науковці лабораторії психології мас і спільнот ІСПП НАПН було

поставлено низку завдань, які передбачають: здійснення емпіричного дослідження обізнаності представників різних спільнот про існуючі в суспільстві стереотипи відносно певних стигматизованих груп, того, наскільки вони з ними погоджуються, їхніх упереджень відносно таких груп, а також рівня їхньої толерантності; розробку соціально-психологічних засобів та підтвердження ефективності їхнього практичного застосування щодо привернення уваги спільноти до проблеми стигматизації, через науково-обґрунтоване соціально-психологічне інформування, виявлення та послаблення упереджень щодо певних стигматизованих груп, посилення індивідуальної і колективної рефлексивності та підвищення толерантності в суспільстві.

З метою виявлення обізнаності людей про існуючі в суспільстві упередження відносно осіб у яких виявили захворювання на COVID-19, згоду з цими упередженнями та застосування їх до себе, як основи стигматизації та самостигматизації на тлі спалаху коронавірусу нами було проведено он-лайн опитування в кінці квітня – на початку травня 2020 року. Дослідження упереджень щодо осіб, які захворіли на COVID-19 та їхньої стигматизації, здійснювалося за допомогою анкети, створеної на основі шкали оцінки рівня стигматизації і самостигматизації (Self-stigma of Mental Illness Scale; SSMIS) за П. Корріганом (Corrigan, 2006) для виявлення стигматизації і самостигматизації осіб із розладами психічного здоров'я та яка складається із таких шкал, як:

- «Поінформованість», яка виявляє обізнаність людини про існуючі в даному суспільстві стереотипи, упередження щодо таких осіб та їхнього оточення;
- «Згода» відображає, наскільки людина згодна з цими стереотипами;
- «Застосування до себе» вказує, які стереотипи людина відносить до себе.

Дана шкала була модифікована відповідно до тих чи інших стереотипів і упереджень, пов'язаних із захворюванням на COVID-19. На основі цієї шкали було підготовлено анкету для онлайн опитування, яка складалася із семи стереотипних тверджень (упереджень) щодо людей, у яких було виявлено коронавірус:

Респонденти оцінювали наскільки вони згодні чи не згодні з наведеними твердженнями (за 5-бальною шкалою) із трьох наступних позицій:

- «У суспільстві панує думка, що...» (Шкала «Поінформованість»);
- «Я думаю, що...» (Шкала «Згода»);
- «Якби я захворів(-ла) на коронавірус,...» (Шкала «Застосування до себе»).

Результати дослідження. В опитуванні взяли участь 1450 осіб із різних областей України (Сумської, Чернігівської, Чернівецької, Львівської та Тернопільської). Із них 254 особи віком від 18 до 29 років; 638 осіб – від 30 до 44 років; 493 – від 45 до 59 років і 65 осіб віком від 60 років і більше (81% жінок, 19% чоловіків); більше 80% респондентів – працівники сфери освіти.

Як свідчать результати, близько четвертої частини респондентів погодились, що в суспільстві панує думка, що більшість людей, які захворіли на коронавірус, самі в цьому винні (26%), що їм буде важко зберегти роботу (23%), а також, що слід уникати спілкування з найближчим оточенням цих людей (23%). Приблизно п'ята частина опитаних вважає, що люди, які були хворі на коронавірус, небезпечні і з ними краще не спілкуватися (19%).

Відсоток респондентів, які *самі* погоджуються з цими твердженнями щодо інших, є дещо нижчим. Так п'ята частина респондентів погоджується із тим, що більшість людей, які захворіли на коронавірус, самі в цьому винні (21%), що їм буде важко отримати або зберегти постійну роботу (20%), що слід уникати спілкування з близьким оточенням таких людей (20%).

Натомість, відсоток осіб, які погоджуються з цими твердженнями щодо себе – якби захворювання було б виявлено в них самих – практично вдвоє зростає. Як показують результати опитування, 40% осіб погодились, що якби вони перехворіли на коронавірус, то з ними та з їхнім оточенням інші б не спілкувалися, уникали б їх; близько 40% респондентів погодились, що до них би ставилися упереджено.

Отже отримані результати дають підстави говорити про те, що у людей існують страхи і переживання, пов'язані з коронавірусною хворобою, особливо щодо застосування їх до себе, що у випадку захворювання до них будуть ставитися упереджено, звинувачувати, тоді як значно менша частина з опитаних погоджується з тим, що в суспільстві є упередження до тих, хто захворів на коронавірус, і ще менше тих, хто висловлює згоду з такими упередженнями. На нашу думку це свідчить про те, що упередження, в основі яких лежать сильні негативні емоції, пов'язані з коронавірусною хворобою, є скоріше завуальованими, прихованими, адже відкрите їх вираження все ж є соціально неприйнятним в суспільстві та викликає осуд. Останні скоріше базуються на відсутності позитивного ставлення до тих, хто захворів.

Проблема прояву та наслідків стигматизації осіб, груп, меншин за різними ознаками, в сучасному українському суспільстві, зокрема за ознакою коронавірусної хвороби потребує зосередження не лише на поглибленні соціально-психологічних уявлень про стигматизацію в сучасному суспільстві та складностях цього процесу в умовах поширення пандемії COVID-19, а й пошуку ефективних соціально-психологічних технологій долаання упереджень та підвищення толерантності, підтримки осіб, груп, меншин, які зазнають стигматизації у різних суспільних середовищах.

Слід зазначити, що для подолання стигми та дискримінації важливе значення має рівень толерантності в суспільстві. Сьогодні толерантність/інтолерантність, як важливий вимір соціальної взаємодії, є тим феноменом, який виявляється в різних сферах, як індивідуального, так і соціального життя людини. Цей феномен впливає на цінності, переконання і настанови особистості і, водночас є їхнім результатом.

В свідомості сучасної людини, на жаль, здебільшого переважає конструкт конфлікту, натомість, існують інструменти еволюції, як зазначає О.Асмолов, які засновані на взаємодопомозі, альтруїзмі та емпатії – на толерантності. Саме застосування цих інструментів може сприяти прискоренню досить не простого, як для індивідуальної, так і для суспільної свідомості, переходу від логіки конфлікту до логіки толерантності (Асмолов, 2002).

Протидія будь-яким формам нетерпимості, дискримінації в суспільстві мають бути пріоритетом в складних, напружених умовах і значну роль тут відіграє процес дестигматизації. Зазначимо, що для цього, звісно, потрібна, реалізація активної державної політики, активізація ресурсів громади, широка інформаційно-просвітницька робота серед населення, зміцнення довіри до медичної допомоги та рекомендацій, прояв співпереживання особам, які захворіли, розуміння особливостей самої хвороби і прийняття дієвих практичних заходів, які допомагають людям та їх близьким залишатися в безпеці. Значну роль у зниженні стигми, як зазначає І. Бовіна, відіграють рекомендації, засновані на соціально-психологічному знанні, якщо ми зрозуміємо, чому якась характеристика стала мішенню для стигматизації (Бовіна, 2013).

Для того, щоб мобілізувати суспільство на боротьбу з хворобою, на попередження зростання страхів і стигматизації, слід надавати якісну, правдиву, зрозумілу інформацію людям про COVID-19, про алгоритм дій у випадку захворювання, про необхідність піклування про себе та оточуючих, дотримуючись протиепідемічних заходів. Серед способів зниження стигми, авторами вказуються на такі, як протест, контакт і просвіта (Corrigan & Kosyluk, 2013). Протест передбачає

публічні виступи проти стигматизації та дискримінаційної поведінки щодо стигматизованих осіб, груп, меншин. Безпосередній контакт з представником групи, яку стигматизують як зазначають вказані вище автори, сприяє зміні настановлень та поведінки по відношенню до такої групи. Однак зазначимо, що в ситуації пандемії такий контакт можливий лише за умови одужання особи з COVID-19. Найбільш ефективною в такій ситуації є просвітницька робота, яка має бути спрямована на зміну деструктивного стереотипу правдивими знаннями та фактами. Отже необхідно створити інформаційне середовище, в якому б відкрито, чесно і конструктивно обговорювались виклики, пов'язані із цією хворобою та її наслідками.

В соціально-психологічному аспекті існує необхідність визначення основних напрямків роботи щодо попередження стигматизації, зокрема стигматизації осіб з COVID-19, принципів та способів посилення ефективності роботи з підвищення толерантності населення та психологічної підтримки стигматизованих осіб.

Аналіз проблеми дозволив нам сформулювати деякі загальні принципи для підвищення ефективності роботи щодо запобігання упереджень і соціальної стигматизації та підвищення толерантності населення, а також зробити висновок про необхідність визначення основних напрямків роботи із різними цільовими групами. До таких принципів можна віднести повагу до гідності кожної людини, активність і гласність для привернення уваги суспільства до проблеми стигми, зосередження на механізмах емпатії та врахування мотивації людей, на яких чиниться дестигматизаційний вплив тощо.

В контексті проблеми стигматизації за різними ознаками, зокрема й за ознакою коронавірусної хвороби, до напрямків такої роботи, в залежності від цільових груп, ми відносимо: виявлення, послаблення та профілактику упереджень, домінуючих в суспільстві, підвищення толерантності (реалізація програм дестигматизації через систему освіти та ЗМІ); підвищення професійної компетентності фахівців системи соціально-психологічної служби (програми підвищення кваліфікації, семінари, тренінги); соціальну та психологічну роботу фахівців з людьми, що стали об'єктом упереджень та їх найближчим оточенням (психологічне консультування та психотерапія).

Вважаємо, що підвищення толерантності суспільства є обов'язковою умовою для подолання стигматизації та визнаємо наступні *способи* підвищення ефективності такої роботи: активізація установки на критичне мислення щодо власних позицій та усвідомлення своїх упереджень, їхніх афективних, соціальних і поведінкових особливостей і функцій та рефлексії їхнього впливу; підвищення індивідуальної та колективної рефлексивності; активізація механізмів емпатії; підвищення культури спілкування; підвищення психологічної грамотності населення та привернення уваги до проблеми стигми через науково-обґрунтоване соціально-психологічне інформування.

Слід зазначити, що ефективна антистигматизаційна кампанія повинна бути спрямована не тільки на руйнування зовнішньої стигматизації, а й пропонувати стигматизованим особам допомогу в подоланні самостигматизації і посилювати навички в особи із захисту від зовнішнього стигматизування.

Висновки та перспектива подальших досліджень. Отже отримані результати дають підстави говорити про те, що у людей існують страхи і переживання, пов'язані з коронавірусною хворобою, що призводить до виникнення упереджень, які в свою чергу виконують функцію раціоналізації, виправдання негативних почуттів і негативної поведінки до стигматизованих осіб. Зазначимо, що упередження і стигматизація осіб та певних груп населення на тлі спалаху коронавірусу є соціально небезпечними. В соціально-психологічному аспекті існує необхідність визначення основних напрямків роботи щодо попередження стигматизації, зокрема стигматизації осіб з COVID-19,

принципів та способів посилення ефективності роботи з підвищення толерантності населення та психологічної підтримки стигматизованих осіб. Для попередження стигматизації та самостигматизації, пов'язаної з коронавірусною хворобою, важливою є робота з виявлення та долання упереджень, особливо прихованих, основу яких складає відсутність позитивного ставлення до тих, хто захворів і, водночас, із психосоціальної підтримки стигматизованих осіб та запобігання самостигматизації, а також активізації індивідуальних і колективних зусиль зі створення інформаційного середовища, в якому б відкрито, чесно і конструктивно обговорювались виклики, пов'язані із цією хворобою та її наслідками, а також плекання підтримуючого, толерантного середовища із проявом співчуття, турботливого ставлення одне до одного та солідарності людей.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці соціально-психологічних технологій підтримки стигматизованих осіб, груп, меншин, підвищення толерантності до інакшості в різних суспільних і освітніх середовищах та підтвердження ефективності їхнього практичного застосування.

Список використаних джерел

Асмолов, А.Г. (2002) Толерантность как культура XXI века. *Толерантность: объединяем усилия*. М., Летний Сад, 8 – 12.

Асмолов, А. Г. (2020) Когда инфодемия вместе с пандемией наступает на человечество, это экзистенциальный тест. Взято з https://vogazeta.ru/articles/2020/3/26/CHto_proiskhodit/12197-kogda_infodemiya_vmeste_s_pandemiyey_nastupaet_na_chelovechestvo_eto_ekzistentsialnyy_test

Бовина И.Б., Бовин Б.Г. (2013) Стигматизация: социально-психологические аспекты (часть 2). *Психология и право*. 3 (4). – [Електронне джерело]. – Режим доступу: URL: <https://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n4/66185.shtml>

Васютинський, В.О. (2020) Білл Гейтс під шум пандемії "чипізує людей": Як теорії змови вплинуть на світову політику. *Інтерв'ю в ефірі Радіо «Свобода*. Взято з https://zik.ua/blogs/bill_heits_pid_shum_pandemii_chipuie_liudei_yak_teorii_zmovy_vplynut_na_svitovu_polityku_967830

Головаха, Є. (2020) Вірус став людині найближчою істотою. *Інтерв'ю LB.ua* Взято з https://lb.ua/society/2020/04/14/455212_evgeniy_golovaha_virus_stal.html

Доній, Н. Є. (2016) Стигматизація осіб, які оступилися: питання новітнього часу. *Вісник Дніпропетровського університету. Філософія*, 2, 93-100.

Дроздов, О. Ю., Дроздова, М. А. (2020) Особливості масової свідомості українців в умовах коронавірусної пандемії. *Досвід переживання пандемії covid-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії covid-19 і карантину»*. [електронне видання], 75-78. – Режим доступу: http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf

Зімовін, О. І. (2020) Способи переживання тривоги в умовах пандемії covid-19 *Досвід переживання пандемії covid-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії covid-19 і карантину»* – [електронне видання], 91-96. – Режим доступу: http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf

Коробка Л. М. (2020) Соціально-психологічна підтримка стигматизованих меншин: технологічний підхід. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. статей. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 45 (48), 100-109. –DOI: [https://doi.org/10.33120/ssj.vi45\(48\).146](https://doi.org/10.33120/ssj.vi45(48).146)

Коробка Л. (2020). Соціально-психологічна підтримка стигматизованих меншин: технологічний підхід. *Наукові студії з соціальної та політичної психології* , (45 (48), 100-109. Doi: 10.33120 / ssj.vi45 (48) .146

Найдьонова, Л.А. (2020) Медіапсихологічні феномени інфодемії *Досвід переживання пандемії covid-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії covid-19 і карантину»* – [електронне видання], 6-9. – Режим доступу: http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf

Слюсаревський, М. М. (2020). «Онлайн-Коло»: досвід психологічної підтримки і допомоги населенню під час пандемії COVID-19. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. – 2(1). – [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-8>

Смирнова, Ю.С. (2005) Структурно-содержательные характеристики предубеждений к стигматизированным группам. *Современные психологические технологии влияния на личность*. Витебск: Изд-во УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 133–142.

Солдатова, Г. У. (2003) Практическая психология толерантности или как сделать так, чтобы зазвучали лучшие струны человеческой души. *Век толерантности. Научно-публицистический вестник*. 6, 60-79.

Соціальна стигма, пов'язана з COVID-19. (2020) *Посібник із запобігання та подолання соціальної стигми* – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/document/s/files/ukr_covid-19_social_stigma.pdf

Ткалич, М.Г., Мисів, Л. В. (2020) Динаміка психоемоційних станів українців на карантині: 3 хвиля дослідження. *Психологічне здоров'я персоналу організацій в умовах пандемії COVID-19: проблеми та технології забезпечення* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції з організаційної та економічної психології (21 травня 2020 року). Київ – Біла Церква, 54-56. DOI (Issue): <https://doi.org/10.31108/4.2020.1>

Титаренко, Т. М. (2020) Особистісне повсякдення в умовах пандемії: константи і трансформації. *Горизонти посттравматичного особистісного життятворення* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару “Горизонти посттравматичного особистісного життятворення”. – [електронний документ]. К. : ІСПП НАПН України, 7-11. http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/Horizons_of_post-traumatic_personal_life-creation.pdf

Corrigan, P.W., Watson, A. C., Barr, L. (2006) The self–stigma of mental illness: Implications for self–esteem and self–efficacy. *Journal of social and clinical psychology*. 25(8), С. 875-884

Corrigan, P.W., Kosyluk, K.A. (2013) Erasing the stigma: where science meets advocacy. *Basic and applied social psychology*. 35, 131–140.

Haghighat, R. A. (2001) Unitary theory of stigmatization. Pursuit of self-interest and routes to destigmatisation. *British Journal of Psychiatry*, 178, 207–215.

References

Asmolov, A.G. (2002) Tolerantnost' kak kul'tura XXI veka. [Tolerance as a culture of the XXI century] *Tolerantnost': ob'yedinyayem usiliya* [Tolerance: joining forces]. M., Letniy Sad, 8–12. (in Russian)

Asmolov, A. G. (2020) Kogda infodemiya vmeste s pandemiyei nastupayet na chelovechestvo, eto ekzistentsial'nyy test. [When infodemic, together with a pandemic, attacks humanity, this is an existential test. Taken from]. Vzyato z https://vogazeta.ru/articles/2020/3/26/CHto_proiskhodit/12197-kogda_infodemiya_vmeste_s_pandemiiy_nastupaet_na_chelovechestvo_eti_ekzistentsialnyy_test (in Russian)

Bovina I.B., Bovin B.G. (2013) Stigmatizatsiya: sotsial'no-psikhologicheskiye aspekty (chast' 2). [Stigma: socio-psychological aspects (part 2).] *Psikhologiya i pravo* [Psychology and Law]. 3 (4). – [Yelektronne dzherelo]. – Rezhim dostupu: URL: <https://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n4/66185.shtml>. (in Russian)

Vasyutyns'kyi, V.O. (2020) Bill Heyt-s pid shum pandemiyi "chypizuye lyudey": Yak teoriyi zmovy vplynut' na svitovu polityku. [Bill Gates under the noise of the pandemic "chips people": How conspiracy theories will affect world politics]/ *Interv"yu v efiri Radio «Svoboda»*. Vzyato z https://zik.ua/blogs/bill_heits_pid_shum_pandemii_chipuie_liudei_yak_teorii_zmovy_vplynut_na_svitovu_polityku_967830 (in Ukrainian)

Holovakha, YE. (2020) Virus stav lyudyni nayblyzhchoyu istotoyu [The virus has become the closest creature to man.]. *Interv"yu LB.ua* Vzyato z https://lb.ua/society/2020/04/14/455212_evgeniy_golovaha_virus_stal.html

Donij, N. Ye. (2017) Stigmatizatsiya osib, yaki ostupilisya: pitannya novitnogo chasu [Stigmatization of distressed people: the issue of modern times]. *Visnik Dnipropetrovskogo universitetu. Filosofiya* [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Philosophy], 2, 93-100. (in Ukrainian)

Drozdov, O.YU., Drozdova, M.A. (2020) Osoblyvosti masovoyi svidomosti ukrayintsiv v umovakh koronavirusnoyi pandemiyi. [Peculiarities of mass consciousness of Ukrainians in the conditions of coronavirus pandemic]. *Dosvid perezhyvannya pandemiyi covid-19: dystantsiyni psykholohichni doslidzhennya, dystantsiyna psykholohichna pidtrymka: materialy onlayn-seminariv* [Covid-19 pandemic experience: remote psychological research, remote psychological support: materials of online seminars]. - [elektronne vydannya], 75-78. – Rezhim dostupu: http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf ((in Ukrainian)

Zimovin, O.I. (2020) Sposoby perezhyvannya tryvohy v umovakh pandemiyi covid-19. [Ways of experiencing anxiety in a covid-19 pandemic] *Dosvid perezhyvannya pandemiyi covid-19: dystantsiyni psykholohichni doslidzhennya, dystantsiyna psykholohichna pidtrymka: materialy onlayn-seminariv 23 kvitnya 2020 roku «Dosvid karantynu: dystantsiyna psykholohichna dopomoha i pidtrymka» ta 15 travnya 2020 roku «Dystantsiyni psykholohichni doslidzhennya v umovakh pandemiyi covid-19 i karantynu»*. [Covid-19 pandemic experience: remote psychological research, remote psychological support: materials of online seminars]. – [elektronne vydannya], 91-96. – Rezhim dostupu: http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf ((in Ukrainian)

Korobka L. (2020) Sotsial'no-psykholohichna pidtrymka styhmatyzovanykh menshyn: tekhnolohichnyy pidkhid. [Socio-psychological support of stigmatized minorities: a technological approach.] *Naukovi studiyi z sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi*, [Scientific Studies in Social and Political Psychology], (45 (48), 100-109. Doi: 10.33120/ssj.vi45(48).146. (in Ukrainian)

Nayd'onova, L.A. (2020) Mediapsykholohichni fenomeny infodemiyi [Mediapsychological phenomena of infodemia]. *Dosvid perezhyvannya pandemiyi covid-19:*

dystantsiyni psykholohichni doslidzhennya, dystantsiyna psykholohichna pidtrymka: materialy onlayn-seminariv [Covid-19 pandemic experience: remote psychological research, remote psychological support: materials of online seminars]. – [elektronne vydannya], 6-9. – Rezhim dostupu: http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf (in Ukrainian)

Slyusarevs'kyy, M. M. (2020). «Onlayn-Kolo»: dosvid psykholohichnoyi pidtrymky i dopomohy naselennyu pid chas pandemiyi COVID-19 [Online Circle: Experience of psychological support and assistance to the population during the COVID-19 pandemic] *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pedahohichnykh nauk Ukrayiny* [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine] – 2(1). – [Elektronne dzherelo]. – Rezhym dostupu: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-8> (in Ukrainian)

Smirnova, YU.S. (2005) Strukturno-soderzhatel'nyye kharakterystyki predubezhdeniy k stigmatizirovannym gruppam. [Structural and content characteristics of prejudice against stigmatized groups] *Sovremennyye psikhologicheskiye tekhnologii vliyaniya na lichnost'* [Modern psychological technologies of influence on personality]. Vitebsk: Izd-vo UO «VGU im. P.M. Masherova», 133–142. (in Russian)

Soldatova, G. U. (2003) Prakticheskaya psikhologiya tolerantnosti ili kak sdelat' tak, chtoby zazvuchali luchshiyе struny chelovecheskoy dushi [Practical psychology of tolerance or how to make the best strings of the human soul sound]. *Vek tolerantnosti. Nauchno-publitsisticheskyy vestnik* [Scientific and publicistic bulletin] 6, 60-79. (in Russian)

Sotsial'na styhma, pov"yazana z COVID-19. (2020) Posibnyk iz zapobihannya ta podolannya sotsial'noyi styhmy [The social stigma associated with COVID-19. Handbook on Preventing and Overcoming Social Stigma] – [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/document/s/files/ukr_covid-19_social_stigma.pdf/ (in Ukrainian)

Tkalych, M. H., Mysiv, L. V. (2020) Dynamika psykhoemotsiynykh staniv ukrayintsiv na karantyni: 3 khvylya doslidzhennya. [Dynamics of psychoemotional states of Ukrainians in quarantine: 3 wave of research] *Psykholohichne zdorov'ya personalu orhanizatsiy v umovakh pandemiyi COVID-19: problemy ta tekhnolohiyi zabezpechennya : materialy XIV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi onlayn-konferentsiyi z orhanizatsiynoyi ta ekonomichnoyi psykholohiyi* (21 travnya 2020 roku). [Psychological health of personnel of organizations in the context of the COVID-19 pandemic: problems and technologies of provision: materials of the XIV International scientific-practical online conference on organizational and economic psychology]. Kyiv–Bila Tserkva, 54-56. DOI (Issue): <https://doi.org/10.31108/4.2020.1>. (in Ukrainian)

Tytarenko, T. M. (2020) Osobystisne povsyakdennya v umovakh pandemiyi: konstanty i transformatsiyi. [Personal everyday life in a pandemic: constants and transformations] *Horyzonty posttravmatychnoho osobystisnoho zhyttyetvorennya : materialy Vseukrayins'koho naukovo-praktychnoho seminaru "Horyzonty posttravmatychnoho osobystisnoho zhyttyetvorennya"* [Horizons of post-traumatic personal life: materials of the All-Ukrainian scientific-practical seminar "Horizons of post-traumatic personal life"]. – [elektronnyy dokument]. K.: ISPP NAPN Ukrayiny, 7-11. <http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/Horizons of post-traumatic personal life-creation.pdf>. (in Ukrainian)

Corrigan, P.W., Watson, A. C., Barr, L. (2006) The self-stigma of mental illness: Implications for self-esteem and self-efficacy. *Journal of social and clinical psychology*. 25(8), C. 875-884. (in English)

Corrigan, P.W., Kosyluk, K.A. (2013) Erasing the stigma: where science meets advocacy. *Basic and applied social psychology*. 35, 131–140. (in English)

Haghighat, R. A. (2001) Unitary theory of stigmatization. Pursuit of self-interest and routes to destigmatisation. *British Journal of Psychiatry*, 178, 207–215. (in English)